

Navracsics Judit – Bátyi Szilvia (szerk.): Első- és második nyelv: interdiszciplináris megközelítések. Pszicholingvisztikai tanulmányok VI.

(Budapest: Tinta Könyvkiadó. 2015. 314 p.)

A pszicholingvisztikai kutatások körének kiemelten fontos részét alkotják a nyelvhasználat tanulmányozására irányuló vizsgálatok az első és a második nyelv vonatkozásában. Elöljáróban azonban lényeges kiemelni, hogy a két- és a többnyelvűség, illetve a második nyelv elsajátításának vizsgálata csak a pszicholingvisztika vonatkozó alapterületei ismeretének függvényében vezethet sikeres eredményre (vö. Gósy, 2005: 23). Ugyanakkor a téma interdiszciplináris megközelítése lehetővé teszi mindazon folyamatok alaposabb leírását, amelyeknek a működtetése az első és a második nyelv használatához köthető. Ennek okán a tudományközi szemléletmód számos kapcsolódási pontot biztosít a különböző témakörökkel foglalkozó hazai és külföldi szakemberek, valamint nyelvészhallgatók számára egyaránt.

A szakterületen végzett kutatások legújabb eredményeinek bemutatását tűzte ki célul a Pszicholingvisztikai tanulmányok sorozat 6. kiadványa. Az „Első- és második nyelv: interdiszciplináris megközelítések” címet viselő kötet egyben a Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához című sorozat 178. kiadványa, szerkesztői Navracsics Judit és Bátyi Szilvia. A kötetben szereplő írások három nagyobb téma köré csoportosíthatók: többnyelvűség, nyelvhasználat és beszédvizsgálat, amelyek egyben a könyv három fejezetét is reprezentálják. A tanulmányok interdiszciplináris voltából adódik a kötet többnyelvűsége. A benne foglalt kéziratok magyar (9), angol (11) illetve német (3) nyelven íródtak. Az olvasó a tudományággal foglalkozó kutatók írásain túl a nyelvészeti kutatásokat folytató hallgatók munkáiba is bepillantást nyerhet.

Jelen ismertetésnek nem az a célja, hogy részletes összefoglalót nyújtson a kötetben szereplő valamennyi munkáról. Sokkal inkább arra törekszik, hogy rávilágítson a téma interdiszciplináris megközelíthetőségének sokszínűségére, valamint kiemelve azokat az aktuális kérdéseket, és megjelenítse azokat az új kutatási irányokat, amelyek a mai pszicholingvisztikai vizsgálatokat leginkább meghatározzák.

Az első fejezetben azok a tanulmányok kerültek előtérbe, amelyek közös vonása, hogy a nyelvhasználatról szolgáljanak adatokkal a többnyelvűség viszonylatában. Az idegen nyelv elsajátításának módja és az életkor kapcsolata már régóta foglalkoztatja a nyelvészeket, azonban az eddig feltárt eredmények meglehetősen ellentmondásosak (vö. Navracsics, 2006: 324; 2015: 61). David Singleton és Simone Pfenninger szerzőpáros az életkor és az instrukcionált, azaz iskolai keretek között elsajátított nyelvtanulás összefüggését vizsgálva arra keresték a választ tanulmányukban (*Insights from a mixed methods approach with respect to age and long-term instructed language learning*), hogy mennyiben

térnek el az angolt mint idegen nyelvet késői életkorban tanulni kezdők (L2) hosszú távú eredményei a nyelvet korai életkorban tanulni kezdők teljesítményétől. A vizsgálat többek közt a tanulók nyelvtanulási motivációjára is kiterjedt. Az adatfelvételt kezdő és végzős középiskolás tanulók körében végezték (N=200). Kutatási módszerük kvantitatív és kvalitatív metódusok ötvözetére épült. A kutatók nem találtak bizonyítékot arra vonatkozólag, hogy az életkor szignifikánsan befolyásolná teljesítményt. Az iskola és közvetlen társadalmi környezete azonban hatással van a kezdők hozzáállására. A szerzők a vizsgálat fontos tanulságának tartják a kvalitatív és kvantitatív módszerek kombinálását, amely hasznosnak bizonyult kutatási eredményeik alátámasztására. Hiszen együttes alkalmazásuk jelentősen felülmúlja a kapott információk részletességét, mint amihez a kvantitatív módszer segítségével jutottak volna.

A kétnyelvűség előnyeit (Bilingual Advantage) tette vizsgálatá tárgyává Kees De Boot holland nyelvész (*A bias in citation patterns in applied linguistics: the case of the bilingual advantage*), aki alkalmazott nyelvészeti témájú publikációk idézési mintázatát tanulmányozta. A vonatkozó szakirodalom alapján a kutató valószínűsíti, hogy a gyakorlatban felhasznált idézetek tipikusan inkább pozitív, mintsem negatív álláspontokat tükröznek, annak ellenére, hogy az idézet – hatását tekintve – előítéletektől mentes nézőpontot hivatott ismertetni. A jelenség vizsgálata a kétnyelvűek kognitív előnyeit és a többnyelvű szakirodalomra való rálátását figyelembe véve szintén nem problémamentes.

Kristina Cergol-Kovačević és Matej Kovačević horvát kutatópáros longitudinális vizsgálatok lefolytatásához alkalmas kérdőív fejlesztését és elméleti háttérét mutatják be írásukban, *Monitoring speakers' L2 maintenance effort* címmel. A kérdőív segítségével felmérhető, hogy az L2 (vagy többnyelvű) tanulók mennyi időt töltenek tudatosan illetve önkéntes alapon szabadidejükben angol nyelvtudásuk fejlesztésével. A kérdőív hozzáférési módjában meglehetősen egyedi és korszerű. Interneten, így akár okostelefonon vagy tableten keresztül is könnyen elérhető, ezáltal a távoli hozzáférés kényelmesen és tanítási órákon kívüli időben is biztosított.

A nyelвлеépülés témájához kapcsolódva olvashatjuk Bátyi Szilva tanulmányát *Foreign language attrition: elicited TOT phenomena* címmel. A nyelвлеépülés vagy nyelvvesztés (angolul „language attrition”) egyéni szintű, hiszen egyénileg következik be, amikor valamilyen körülmény megváltozásának köszönhetően a beszélő elveszti, vagy elhagyja az első (vö. Bartha, 1995: 40) vagy a második nyelvét. Ahogy maga a szerző is utal rá (Bátyi, 2015: 47), a nyelвлеépüléssel foglalkozó kutatások középpontjában leginkább az egyének első nyelvének (L1) leépülésének vizsgálata áll, míg második nyelvre fókuszáló elemzések csak elvétve akadnak. Azonban tanulmányozásuk hozzájárulhat a nyelвлеépüléssel együtt járó folyamatok és nyelvi jelenségek mind pontosabb leírásához. Bátyi Szilvia 40–56 év közötti adatközlőket vizsgált, akik az orosz nyelvet (L2) az 1990-es éveket megelőzően intézményi keretek között tanulták. Vizsgálatai lefolytatásához kombinálva használt kvantitatív- és kvalitatív kutatási módsze-

reket Chericiov (2013) alapján. Eredményei igazolták a nyelvi környezet fontosságát a nyelvtanulás során. A szerző tanulmányában részletes adatokkal szolgál a nyelvtanulás és a mentális lexikon kapcsolatáról is.

Az orosz-magyar nyelvek viszonylatánál maradván Navracsics Judit kétnyelvű gyermekek körében végzett nyelvidominancia-vizsgálatot (*L1 and Dominant Language – as reflected in speech disfluencies*). Az adatközlők L1 nyelve orosz, míg L2 nyelve magyar volt. A tanulmány az adatközlők (N=4) Oroszországból Magyarországra történő költözése következtében előidézett nyelvi kihatásait mutatja be, különös tekintettel a beszélők L1-felejtésére, beszédtempójára, illetve a megakadást előidéző jelenségekre. A vizsgálat során nyert adatokkal a szerző alátámasztja Singleton azon feltételezését (vö. Navracsics 2015: 74), miszerint a második nyelv elsajátításának eredményeként anyanyelvi vagy közel anyanyelvi szintet is el lehet érni életkortól függetlenül, feltéve, ha az egyén kellő motivációval és kitartással rendelkezik.

A tolmácsolás és fordítás témakörén belül a kötetben Bakti Mária cikkét olvashatjuk *The Monitor Model in Interpreting and Translation. Evidence from simultaneously interpreted and translated Hungarian target language texts* címmel. A szerző a fordítás monitor-modelljének tükrében a fordítás gyakorlatban történő működését konkrét példákon keresztül mutatja be. Hipotézise szerint a célnyelvre tolmácsolt szövegek gyakrabban hordozzák a szóbeli fordítás specifikus „jegyeit”, mint az ugyanabból a forrásnyelvből származó ugyanazon szöveg írott fordítása (feltételezve, hogy ugyanarról a fordítóról/tolmácsról van szó), hiszen a tolmácsolás során időbeli tényezők is hatnak a célnyelvi szöveg megfogalmazásának gyorsaságára. A vizsgálat eredményei többek közt arra engednek következtetni, hogy a tolmács nem minden esetben deverbálizál L2-L1 szimultán tolmácsolás esetén.

A mentális lexikon tanulmányozása pszicholingvisztikai és pedagógiai szempontból egyaránt lényeges lehet, mivel annak működése befolyásolja a tanulás sikerességét (vö. Gósy-Kovács, 2001). Davor Trošelj horvát-magyar kétnyelvű általános iskolás tanulók körében végzett szóasszociációs vizsgálatokat (*An analysis of the mental lexicon of Croatian-Hungarian bilingual pupils using the technique of continuous word association*) annak érdekében, hogy megállapítsa, vajon a két nyelv egyformán vagy eltérő módon fejlett-e a Horvátországban élő gyermekek körében. A vizsgálatokat a szavak számának és szótagszámának vonatkozásában mindkét nyelven elvégezte. Feltételezése szerint a tanulóknál a horvát nyelv dominál, amire az asszociációk számából, illetve a szavak szótagszámából lehet következtetni. A kísérletben 7 lány és 4 fiú vett részt. A tanulók a szóasszociációs tesztet írásban végezték. A vizsgálat eredményei alapján elmondható, hogy a szerző feltevései igaznak bizonyultak.

A többnyelvűség stratégiai alakítása egyre koncentráltabban jelenik meg az intézményes nyelvoktatásban. Eszéki Aliz olyan tankönyvek elemzésével és elemzési szempontjaival foglalkozik írásában (*Tendenzen in der Mehrsprachigkeitsforschung. Lehrwerkanalyse anhand Mehrsprachigkeit ausgerichteten*

Lehrwerken), amelyeket kifejezetten olyan nyelvtanulók számára fejlesztettek ki, akik a németet az angol után második idegen nyelvként tantermi körülmények között tanulják. Az elemzett tankönyvek közös tulajdonsága, hogy a korábban már tanult nyelvek (L1-L2) közötti hasonlóságokat és különbségeket tudatosítsa, és ezen felül transzferhidakat építsen ki azok és az újonnan elsajátítani kívánt német mint idegen nyelv (L3) között. A szerző korábbi nyelvészeti kutatások eredményeivel támasztja alá, hogy az egyéni nyelvi különbségek és nyelvtanulási tapasztalatok hatással vannak a második idegen nyelv elsajátítására. Ezért lényeges a tankönyveket az egyéni különbségek figyelembe vételéhez igazodó szempontrendszer szerint is megvizsgálni.

A kötet második fejezete a nyelvhasználat szerepét vizsgálja. A témáról nyelvpolitikai megközelítésében Vigh-Szabó Melinda munkáját olvashatjuk (*Über Art und Umfang der fremdsprachigen Einflusses um Bildungssystem der finnisch-ugrischen Sprachen*), amely arról ad számot, hogy az idegen nyelv miként befolyásolja a finnugor nyelvű képzési rendszert. A kutatás a soknemzetiségű és többnyelvű Oroszországban élő finnugor nyelvű közösségekre fókuszál. Vizsgálatának tárgya a nyelvvesztés finom dinamikája és a nyelvi revitalizáció, ami a képzési rendszerben is nyomot hagy. A tanulmány összegzéséből kitűnik, hogy az Oroszországi Föderációban beszélt finnugor nyelveket a nyelvhasználat alapján a veszélyeztetett nyelvek közé sorolják. Az internetes felületek elemzése mégis azt mutatja, hogy a világhálón használt kommunikációs eszközök hozzájárulnak a nyelvi revitalizációs folyamatok elősegítéséhez a vizsgált finnugor közösségek életében.

A mai napig is meghatározó szerepet játszó bevándorlás nyelvészeti hatásairól számol be Lars Bülow német nyelvész *German politics and immigration language use: discourse and loaded terms in the journalistic debate* című írásában. A szerző egy a bevándorlást és a többnyelvűséget érintő politikai indíttatású vitát elemez, amely a német médiában nagy vihart kavart 2014-ben. A tanulmány két fő kérdés megválaszolására tesz kísérletet: egyrészt, hogyan vezethet sikerre a nyelvi integráció Németországban, ha a bevándorlók a mindennapi életükben a török vagy az arab nyelvet használják? Másrészt pedig, hogy akkor is beszélhetünk-e teljes integrációról, ha a beszélők megtartják, vagy hangsúlyozzák a török vagy arab identitásukat a nyelvhasználat során? Mindemellett a tanulmány áttekintést nyújt a médiában megjelent argumentációkról is.

Az 1086-os bakonybéli oklevél nyelvtörténeti vizsgálatának eredményeit mutatja be Pelczéder Katalin (*A bakonybéli összeírás mint nyelvtörténeti forrás*). A vizsgált nyelvemlék Szent László király idejéből ránk maradt egyházi birtok- és vagyon összeírásáról szóló latin nyelvű oklevél. A tanulmány megírásában kettős cél vezérelte a szerzőt: a korai Árpád-kori forrás vizsgálata nemcsak keletkezésének körülményeivel kapcsolatos kérdésekre ad választ, hanem a forrás alkalmas olyan elemzések elvégzésére, amelyek egyúttal hozzájárulhatnak a korai ómagyar kor hang- és alaktörténeti, illetve névtani vonatkozású ismereteink bővítéséhez is.

Asztalos Anikó egyetemisták és középiskolások emlékezeti és szövegértési képességét vizsgálta (*Emlékezeti és szövegértési mechanizmusok vizsgálata egy mitológiai szöveg feldolgozásakor*). Az adatközlők mindkét csoportját arra kérte, hogy egy mitológiai témájú szöveg elolvasása után jegyezze le az olvasottakat, majd 30 perc elteltével újra írják le a történetet. A vizsgálat során nyert információk közelebb vihetnek bennünket az olvasott szöveg felidézési mechanizmusainak pontosabb megismeréséhez, egyúttal hozzájárulhatnak a szövegértési kompetenciák fejlesztéséhez is.

A harmadik fejezetben a magyar beszédet vizsgáló fonetikai tanulmányok kaptak helyet. Markó Alexandra, Csapó Tamás Gábor és Grácsi Tekla Etelka a tanulmány címében is megfogalmazott kérdésre keresték a választ: *Tetten érhető-e a beszédalkalmazkodás a glottalizáció gyakoriságában?* A beszédpartnerhez való alkalmazkodás jelensége számos nyelvészeti diszciplína látókörébe került már. Míg a szociolingvisták a beszélők beszédpartnerhez való igazodás lehetséges módját a beszédstílus megragadásán keresztül közelítik meg, addig a fonetika szakértői a beszéd akusztikai jellegzetességeire próbálnak fényt deríteni, mivel ők a beszélők akusztikai sajátosságai alapján értelmezik a beszédalkalmazkodást. A kutatók kutatási kérdésük megválaszolásához 20–24 illetve 39–41 éves férfi adatközlők hangfelvételeit elemezték a BEA adatbázisból (Gósy et al., 2012). A vizsgálat mondatisméltételekre, felvételvezetővel folytatott interjúkra, illetve társalgások elemzésére terjedt ki, ezen belül a felvételvezető és az adatközlők irreguláris zöngahasználatát foglalta magába. Az eredmények azt mutatják, hogy az adatközlők jellemzően nagyobb arányban glottalizáltak, mint a felvételvezető. A beszéd típusok nagymértékű eltérése alapján a kutatók a beszédalkalmazkodás lehetőségét nem zárják ki, azonban ezt a mért adatok az irreguláris zöngé használatát illetően csak részben támasztják alá. Noha a szerzők megállapítása szerint a kevés adatközlőszám általános következtetések levonását egyelőre nem teszi lehetővé, az eredmények mégis jó alapot teremtenek további nagymintás vizsgálatok elvégzéséhez.

Bóna Judit a hezitálások realizációit és jellemzőit vizsgálta idősök és fiatalok körében. A kutatás anyagát a BEA adatbázisból választotta (Gósy et al., 2012), amely alapján 20–30, valamint 50–90 év közötti adatközlők (N=40) spontán narratíváit vizsgálta. A kutatás a kitöltött szünetek időtartamára, gyakoriságára és a szünetek formájára szorítkozott. A kapott eredmények alapján a szerző arra következtet, hogy idősödére utaló változások határpontja a 60–65 éves kortól erősödik fel számottevően. A különböző korcsoportokból nyert adatok kellő viszonyítási alapot teremthetnek az idősök és idősödő felnőttek beszédbeli változásainak feltárásában. Az eredmények a szerzőt ahhoz a megállapításhoz vezették, hogy nyelvészeti vizsgálatokban az időskort több életkori szakaszra indokolt osztani.

A beszédprodukció témájába illeszkedik Krepsz Valéria és Gósy Mária kutatása (*Megszakítás és javítás a szón belül*) a szünet a szóban jelenségre vonatkozólag, amely jelenséget a lexikális hozzáférés és az artikulációs tervezés disz-

harmóniájából eredő megakadásjelenségek csoportjába szokás sorolni. A kutatás célja az artikuláció megszakítása, a szünet, majd az ezt követő folytatás alatt végbemenő mechanizmusok, továbbá az artikuláció megszakítását előidéző okok részletes leírása. A vizsgálat lefolytatásához 36 beszélő hangfelvételét választották ki a BEA magyar spontán beszéd adatbázisból (Gósy et al., 2012). Az eredmények összegzéséből az derül ki, hogy az adatközlők a hibák felismerését és azok javítását párhuzamosan hajtják végre. Ennek okán a szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a beszélők számára a szünet a szóban jelenség egyfajta idő- és energiagazdálkodási stratégiaként jellemezhető.

A pszicholingvisztika létrejöttétől kezdve kutatási területének tekinti a nyelvi rendellenességek és beszédzavarok vizsgálatát, mivel azok kiegészíthetik az ép, egészséges beszédfejlődésről, illetve kognitív működésről szerzett tudásunkat, és hasznos adalékkal szolgálhatnak korábbi ismereteinkhez (vö. Gósy, 2005: 308). A normálistól eltérő jelenségek leírásával foglalkozó tanulmányok szintén a *Beszédvizsgálatok* című fejezetben kaptak helyet. Jankovics Julianna az egyik legelterjedtebb beszédhibáról, a dadogásról ír esettanulmányában (*A dadogás megnyilvánulása különböző szövegtípusokban*). Vizsgálatának célja a beszéd folyamatosságra ható tényezők leírása volt különféle szövegtípusokban (pl. spontán narratíva, mondatvisszamondás, nyelvtörők stb.). A dadogás mértékének változását követte nyomon a vizsgált szövegtípusokban. Kutatásának adatközlője egy 19 éves, gyermekkor óta dadogó férfi volt. A vizsgálat eredményei egyöntetűen alátámasztották azt a tényt, miszerint a dadogás mértékét befolyásoló tényezők közé nem csak a szövegtípus sorolható, hanem a szöveg ismerete és a gyakorlottság mértéke is.

Dankovics Natália a fonológiai tudatosság szintjét elemezte szenzomotoros afáziás adatközlők körében (*A fonológiai tudatosság vizsgálata afáziás betegek-nél*), különös tekintettel a fonológiai tudatosság és az olvasási képesség kölcsönhatására. A kutatás lefolytatására Fonológiai Tudatosság tesztet alkalmazott. A mérést 6 adatközlővel végezte, amelynek során megállapította, hogy az afáziás betegek a lexikális utat részesítik előnyben olvasás közben.

A *Pszicholingvisztikai tanulmányok VI.* kötete interdiszciplináris keretben ismerteti meg az olvasót az első- és a második nyelv használatára irányuló kísérletek legújabb eredményeivel és a terület aktuális kérdéseivel. Az interdiszciplináris megközelítés számos kapcsolódási pontot biztosít a különböző tudományterületek között. A kötetben közölt tanulmányok sokszínűsége is jól láttatja a pszicholingvisztika elméleteinek, módszereinek és tudományos eredményeinek széles körű hatását és bemutatja azok gyakorlati hasznát. Ezáltal a tanulmánygyűjtemény több szempontból is értékes hozzájárulás nemcsak a szakterületükkel lépést tartani kívánó kollégák számára, hanem haszonnal forgathatják rokon tudományterületek képviselői is, oktatók és nyelvészhallgatók egyaránt.

ESZÉKI ALIZ

ELTE, Alkalmazott Nyelvészet Doktori Iskola
aliz.eszeki@yahoo.de

Irodalom

- Bartha Cs.** (1995) Nyelvcseré, nyelvvesztés: Szempontok az emigráns kétnyelvűség vizsgálatához. In: Kassai Ilona (szerk.), *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Budapest: Az MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya. pp. 37–47.
- Chericov, M.** (2013) Investigating the impact of attitude on first language attrition and second language acquisition from a Dynamic Systems Theory perspective. *International Journal of Bilingualism*, 17(6). pp.16–733.
- Gósy M. – Kovács M.** (2001) A mentális lexikon a szóasszociációk tükrében. *Magyar Nyelvőr* 125(3). pp. 330–354.
- Gósy M.** (2005) *Pszicholingvisztika*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Gósy M. – Gyarmathy D. – Horváth V. – Grácz T. E. – Beke A. - Neuberger T. – Nikléczy P.** (2012). BEA: Beszélt Nyelvi Adatbázis. In: Gósy Mária (szerk.): *Beszéd, adatbázis, kutatások*. Budapest: Akadémiai Kiadó. pp. 9–24.
- Navracsics J.** (2006) A korai és a késői kétnyelvi lexikon rendezettségének összehasonlítása. *Magyar Nyelvőr*. 130. évf. 3. sz. pp. 324–335.
- Navracsics J.** (2015) L1 and Dominant Language – as reflected in speech disfluencies. In: Navracsics J. – Bátyi Sz. (szerk.) *Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 178. Első és második nyelv: interdiszciplináris megközelítések. Pszicholingvisztikai tanulmányok VI*. Budapest: Tinta Kiadó. pp. 61–75.